

SZEMESI SÁNDOR

Teghze Gyula tanainak időtállósága a XXI. század eleji nemzetközi jogban

Bevezető gondolatok

A magyar országgyűlés kilencvenkét évvel ezelőtt, az 1912. évi XXXVI. törvénycikkben rendelkezett „*a debreczeni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról*”, oly módon, hogy „*Debreczenben és Pozsonyban, fokozatos fejlesztés mellett, tanszabadsággal felruházott magyar királyi tudományegyetem állittatik fel.*” A képzés ténylegesen 1914-ben indult meg, meglehetősen szerény körülmények között, a Református Kollégium épületében.¹ A kor szokásának megfelelően az egyetemet évente, a karok meghatározott sorrendjében választott Rector Magnificus irányította, aki egyszemélyben volt felelős az Egyetem oktató- és kutató munkájáért, valamint az intézmény fejlesztéséért. A debreceni Állam- és Jogtudományi Kar oktatói közül a Kar működésének 1949-ben történt felfüggesztéséig kilenc jogász professzor viselhette ezt a megtisztelő címet, köztük egyetlen nemzetközi jogász professzorként Teghze Gyula.

Teghze Gyula 1867. április 13-án született Szatmárnémetiben. Középiskoláit szülővárosában, valamint Budapesten, Eperjesen, Prágában és Debreczenben végezte. Érettségit a debreceni református kollégiumban tett 1885-ben. Jogi tanulmányai a budapesti, bécsi, párizsi, londoni, lipcsei és berlini egyetemeken végezte, majd mind végzett joghallgató állami ösztöndíjjal a müncheni egyetemen fél évet töltött. Tudományos-oktatói karrierje 1895. február 1-én kezdődött, amikor is a kecskeméti református jogakadémia tanárává nevezték ki. Kezdetben a jogbölcselet mellett büntetőjogot és bölcseleti erkölcsstant adott elő. 1910. január 1-től a debreceni jogakadémia nyilvános rendes tanáraként folytatta pályafutását, mint a jogbölcselet és nemzetközi jog tanszék vezetője.²

¹ A debreceni egyetem történetéről bővebben ld. VARGA Zoltán, *A debreceni Tudományegyetem története I. 1914-1944*, (h.n., é.n.)

² A kor hagyományainak megfelelően, a nemzetközi jog oktatása a jogbölcselettel közös tanszéken, azzal párhuzamosan zajlott úgy Debreczenben, mint az ország más pontjain is.

Teghze tudományos publikációiban az 1910-es évek közepére a nemzetközi jogi tárgyú írások kerültek túlsúlyba, jóllehet a jogbölcselet művelésétől sem távolodott el teljesen.

Magától értetődő módon a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem szervezése során őt kérték fel a jogbölcselet és nemzetközi jog tanszék vezetésére, melyet elfogadott, és 1914. augusztus 28-án a tanszék nyilvános rendes tanárává nevezték ki. Az 1918-19-es tanévben a Kar dékánja, az 1922-23-as tanévben pedig az ekkor már magyar királyi Tisza István Tudományegyetem nevet viselő intézmény Rector Magnificusi tisztségét is betöltötte. Második dékáni megbízatására az 1930-31-es tanévben került sor. Hetven évesen, 1937-ben vonult nyugalomba, melyet követően Budapestre költözött, ahol is 1939. november 12-én hunyt el.

Teghze Gyula első nyomtatásban megjelent nemzetközi jogi műve az 1916-ban Debrecenben kiadott *A háború és a nemzetközi jog* címet viselő írása volt.³ Az 1920-as évek elején több tanulmányt is szentelt a trianoni békeszerződésnek⁴, majd miután részt vett a hágai Académie de Droit International nyári tanfolyamán, 1925-ben a nemzetközi jog anyagát tankönyvbe foglalta⁵, majd 1930-ban megjelentette az addigi magyar nemzetközi jogi tankönyvirodalom talán leghatalmasabb termékét, a mintegy 740 oldal terjedelmű *Nemzetközi jog*⁶ c. tankönyvét, melyet e tanulmányban alaposabb elemzésnek is alá kívánunk vetni, immáron a nemzetközi jogról szóló mai ismereteink fényében. 1931-ben *Nemzetközi bírászkodás*⁷, 1932-ben pedig *A munka nemzeti és nemzetközi védelme s ez utóbbinak organizációja* címmel⁸ jelentetett meg tanulmányt.⁹

Állításunkra példaként hozzuk a kolozsvári egyetemet, ahol is ebben az időben Somló Bódog ugyanezt a két tárgyat oktatta, de említhetjük ehelyütt akár Hans Kelsen munkásságát is.

³ TEGHZE Gyula, *A háború és a nemzetközi jog* (A Debreceni m. kir. Tudományegyetem népszerű főiskolai tanfolyamán tartott előadások), Debrecen, 1916.

⁴ TEGHZE Gyula, *Alkalmi beszéd a trianoni békével kapcsolatban* = A debreceni magyar királyi Tudományegyetem évkönyve és almanachja, 1921-22, 9-27; TEGHZE Gyula, *Világbéketörekvések*, Debrecen, 1923.

⁵ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, Debrecen, 1925.

⁶ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, Debrecen, 1930.

⁷ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi bírászkodás*, Kecskemét, 1931.

⁸ TEGHZE Gyula, *A munka nemzeti és nemzetközi védelme s ez utóbbinak organizációja*, Debrecen, 1932.

⁹ Teghze Gyula jogbölcseleti munkásságáról bővebben lásd pl.: SZENTPÉTERI KUN Béla, *Dr. Teghze Gyula a debreceni m. kir. Tisza István tudományegyetem 1922. évi rektor magnifikusa*, Debreceni Képes Kalendárium, 1922.; KENYERES Ágnes (szerk.), *Magyar Életrajzi Lexikon*, Budapest, 1969, 830; P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor (szerk.), *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915-1947)*, a Teghze Gyuláról szóló tanulmányt írta: Szabadfalvi József.

A nemzetközi jog alanyai Teghze Gyula megközelítésében

Teghze Gyulánál a nemzetközi jog „*az államok egymásközötti s felségjogaikra, közérdeket érdeklő eljárásukra vonatkozó viszonyaiknak szabályozása*”¹⁰. Ha megvizsgáljuk ezt a kiindulási definíciót, láthatjuk, hogy az a kör, melyre a nemzetközi jogi szabályozás vonatkozik, alapjában véve az államokat jelenti, azok nemzetközi kapcsolatait képezik a nemzetközi jog tárgyát. Ezt maga Teghze is hangsúlyozza: „*Első feltétele e jognak, hogy államok, mégpedig önállósággal bíró államok álljanak egymással szemben.*”¹¹ Azonban Teghze maga is csupán főszabálynak tartja ezt, megemlítve ez alól kivételeket is, az ún. másodlagos, korlátolt jogképességű jogalanyokat: mindenekelőtt a Nemzetek Szövetségét, az államkapcsolatok tagállamait, a dominiumokat és gyarmatokat, egyes „Nemzetközi Bizottságokat”, a felkelőket s végül az egyént.¹²

Teghze megítélése szerint a Nemzetek Szövetsége az államszövetség egy sajátos fajtája, s „*így ennek nemzetközi jogalanyiságát kétségbe sem vonhatjuk.*”¹³ A Nemzetek Szövetségén túlmenően is elfogadja azonban a nemzetközi szervezetek jogalanyiságát, az alábbi indokolás alapján. Miként az állami életben törvényhozással, végrehajtással és bíraskodással, valamint e működéseket teljesítő szervekkel találkozhatunk, hasonlóképpen a nemzetek közötti közösségben is felbukkannak ilyen szervek, melyeket azonban nem egy egységes képződmény szerveiként kell kezelnünk, hanem sokkal inkább az egyes államok megbízottjaként. Eszerint törvényhozó (pontosabban szabályalkotó) funkciót látnak el a kongresszusok és konferenciák, igazgatási funkciót látnak el a nemzetközi bizottságok és nemzetközi közigazgatási egyesületek (uniók), a bíraskodást pedig önálló nemzetközi bíróságok végzik. Teghze Gyula nem használta még a mára már meghonosodott „nemzetközi szervezetek” műszót, azonban, ha nem is nyíltan, de hallgatólagosan különbséget tett (a mai hibás, de bevett szóhasználattal élve) kormányközi (*governmental*), és nem-kormányközi (*non-governmental*) szervezetek között, és a nemzetközi jog alanyának ő is csupán a kormányközi szervezeteket tartotta – legalábbis erre utal, hogy az általa jogalanyként említett szervek egyik differentia specificája nála, hogy azok az egyes államok megbízottjaiként jönnek létre.

A Nemzetek Szövetsége Teghze megítélése szerint egy államok feletti szervezet (tehát a nemzetközi szervezeteknek azon csoportjába tartozik mai szóhasználatunkkal élve, melyek ún. integrációs szervezetek, mint amilyen

¹⁰ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, Debrecen, 1930, 2.

¹¹ *Uo.*, 10.

¹² *Uo.*, 157.

¹³ *Uo.*

példának okáért az Európai Unió is¹⁴, szemben a nemzetközi szervezetek többségére jellemző koordinációs jelleggel). Ugyanakkor Teghze megközelítésében a Nemzetek Szövetsége lényegét tekintve egy töről fakad a többi, általa említett nemzetközi szervezettel, csak azoknál sokkal jelentősebb, amit jól mutat, hogy tankönyvében az alábbi felosztást követi:

II. Nemzetközi közösség berendezkedése és szervezete

A, A Nemzetek Szövetsége

B, Az államok nemzetközi egyesülésének többi szervei

I. Nemzetközi tanácskozási szervek

II. Nemzetközi igazgatási szervek

III. Nemzetközi Bíróságok

A Nemzetek Szövetsége jelentőségét jól mutatja, hogy Teghze részletesen bemutatja a keletkezésének körülményeit, célját, összetételét, a tagfelvétel és kizárás kérdését, a szerveit, azok működését és hatáskörét, valamint a létesítő okirat módosítását is, összesen 37 oldalon keresztül.¹⁵ Ez a fajta elemző bemutatás lényegében megfelel a ma alkalmazott módszernek, példának okáért Nagy Károly professzor 1998-ban megjelent tankönyvében az Egyesült Nemzetek Szervezetét (mely számos vonatkozásban a Nemzetek Szövetsége utódának tekinthető) az alábbiak szerint mutatja be: keletkezésének körülményei, célja, a tagságra vonatkozó rendelkezések, az egyes szervek ismertetése.¹⁶

Kongresszus és konferencia alatt „*az államok közös, illetve őket egyaránt érdeklő fontosabb ügyeinek tárgyalására kiküldött megbízottainak gyűlését értjük*”¹⁷. A kongresszuson azonban néha uralkodók maguk vettek részt, vagy olyan magas rangú állami méltóságokat delegáltak, amelyek széleskörű felhatalmazással rendelkeztek, míg a konferenciákon a konferencia helye szerinti kormányánál megbízott szervek, diplomáciai vagy gazdasági képviselők, szakemberek vesznek részt, értelemszerűen az előzőnél lényegesen szűkebb hatáskörrel rendelkezve. Jogi tekintetben azonban „*mindkét összejövetel határozatai egyforma jelentőségűek és a feladat, melynek megoldását a konferencia célozza, épp oly fontos lehet, mint általában a kongresszusé.*”¹⁸ A nemzetközi jog mai állása szerint, bár kétségtelenül ma is léteznek kongresszusok és konferenciák, ezek azonban semmiképpen sem tekinthetők a nemzetközi jog alanyainak, abból a megfontolásból kiindulva, hogy ez nem egy önálló, az államoktól valamilyen

¹⁴ A dolgozatunk tárgyához nem illeszkedik szorosan annak vizsgálata, hogy az Európai Unió ma már mennyiben tekinthető egy sajátos, önálló kategóriának a nemzetközi jogalanyok között, és mennyiben tekinthető egy nemzetközi szervezetnek.

¹⁵ Vö. TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 321-357.

¹⁶ Vö. NAGY Károly, *Nemzetközi jog*, Budapest, 1998, 443-479.

¹⁷ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 359.

¹⁸ *Uo.*, 360.

formában függetlenedő entitás, hanem csupán egy fórum az államok közötti kapcsolattartásra.

A Teghze által használt „nemzetközi igazgatási szervek” kifejezés lényegében megfeleltethető a mai értelemben használt „nemzetközi szervezet” kifejezésnek, hiszen ebbe a kategóriába értette Teghze a nemzetközi folyambizottságokat éppúgy, mint a nemzetközi egészségügyi bizottságokat (közte a mai WHO-hoz hasonló funkciókat ellátó Nemzetközi Közegészségügyi Hivatallal, melynek *„feladata volt járványok terjedésére vonatkozó közleményeket összegyűjteni s az elrendelt intézkedések végrehajtására felügyelni”*¹⁹), a nemzetközi pénzügyeket ellenőrző bizottságokat (melynek feladata a külföldi hitelezők érdekeinek védelme volt), illetőleg a nemzetközi közigazgatási egyesületeket (például a Nemzetközi táviró-egyesületet, az Egyetemes posta-egyesületet) is. Fontosnak tartjuk azonban megjegyezni, hogy ebben az időben még az állami szuverenitást nem korlátozta a nemzetközi szervezetekben való leszavazás lehetősége, ezért aztán *„határozathozatalhoz – kivéve az előre megjelölt csekély jelentőségű kérdéseket – egyhangúság szükséges.”*²⁰ Felmerülhet a kérdés, hogy vajon milyen feltételekkel hozhatott a nemzetközi szervezet a tagállamait kötelező döntést. Teghze erre is választ ad: *„A határozatok a nemzetközi Egyesületekben résztvevő államok által jóváhagyandók, illetve elfogadandók, s rájuk ezek csak ez esetben érvényesek.”*²¹

A nemzetközi bíróságokat Teghze Gyula két csoportra osztja, és megkülönböztet vegyes bíróságokat és tulajdonképpeni nemzetközi bíróságokat. A vegyes bíróságok különböző államok honosaiból állnak, s államok közös megállapodása hozza létre őket, azonban *„nem nemzetközi jogalanyok, tehát államok, hanem állampolgárok ... ügyeiben ítéleznek”*²² Ilyen vegyes bíróság volt például a marokkói állami bank ellen felmerült panaszok elbírálására hivatott bíróság, melyet a Marokkóban székelő diplomáciai testület által kinevezett három konzuli hivatalnok és két ülnök alkotott, s melytől fellebbezni a Lausanne-i (Svájc) szövetségi törvényszékhez lehetett. Mai értelemben véve ezek a bíróságok már nem lennének nemzetközi bíróságnak tekintendők, azon egyszerű oknál fogva, hogy a nemzetközi jog jelen állása szerint magánszemélyek egymással szemben nem állhatnak a nemzetközi jogi jogviszonyok érvényesítése során. A „tulajdonképpeni nemzetközi bíróságok” közé kell értenünk az 1907-es első hágai egyezmény által létrehozott Állandó Nemzetközi Választott Bíróságot, a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányával megalakított Állandó Nemzetközi Bíróságot, a

¹⁹ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 370.

²⁰ *Uo.*, 365.

²¹ *Uo.*

²² *Uo.*, 379.

Középamerikai Nemzetközi Választott Bíróságot és a Nemzetközi Fellebbviteli Zsákmánybíróságot (mely azonban soha nem kezdte meg működését, ugyanis a bíróságot létrehozni rendelő 1907-es hágai egyezményt az államok nem ratifikálták). Amit viszont fontos hangsúlyoznunk, hogy mai ismereteink szerint a nemzetközi bíróságok nem tekinthetők a nemzetközi jog alanyainak.²³

A magánszemélyek nemzetközi jogalanyiságával Teghze Gyula mindössze fél oldalon keresztül foglalkozik, áttekintve a magánszemélyek jogalanyiságával kapcsolatos addigi tanokat, és úgy foglalva állást, hogy az egyének az egyes jogokkal (s így igényérvényesítési joggal is) csupán gyakorlati szempontból bírnak, az igazi jogalanyok ekkor is tulajdonképpen az államok, amelyek csupán a bíróság előtti eljárás egyszerűsítése szempontjából ruházták fel polgáraikat nemzetközi jogi jogalanyisággal, önálló nemzetközi jogalanyoknak azonban a magánszemélyek ekkor még nem tekinthetők.²⁴ Érdekes ugyanakkor megjegyezni, hogy maga Teghze sem zárta ki, hogy a nemzetközi jog idővel „nem jelentkezik-e egy, az államok felett elhelyezkedő universalis közösség jogaként, mely esetben az közvetlenül nemcsak államok, hanem más állambelöli alakulatok, sőt az egyesek felett gyakorolna uralmat s így ezek vele szemben, mint szerepet játszókat, szintén jogalanyokként jelentkezhetnének.”²⁵ Tulajdonképpen ez is az egyik lehetséges ideológiai háttere annak, hogy az emberi jogok vonatkozásában miért is vált mára a magánszemély a nemzetközi jog alanyává.

A nemzetközi jog forrásai

Napjainkban, ha a nemzetközi jog forrásait keressük, meglehetősen könnyű dolgunk van, hiszen közülük jónéhányat tartalmaz a hágai Nemzetközi Bíróság Statútumának 38. cikke (nem elfeledve természetesen, hogy vannak a Statútumban nem szereplő jogforrások is). Nyilvánvalóan, ez a segédeszköz még nem állhatott Teghze Gyula rendelkezésére, amikor megalkotta tankönyvét, azonban ettől függetlenül is lényegében hasonlóan határozta meg a

²³ Példának okáért a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának 4. cikke kifejezetten tartalmazza a Büntetőbíróság jogi személyiségét: „The Court shall have international legal personality.” Napjainkra egyébként is több nemzetközi bíróság nemzetközi jogi megítélése kérdésessé vált. Erről bővebben ld. KOVÁCS Péter, *Erreurs ou métamorphoses autout de la personnalité juridique et des sources dans le droit international? (A propos des tribunaux internationaux en nombre gradissant...)* = KOVÁCS Péter (ed.), *International Law at the turn of the millennium: The Hungarian approach*, Budapest, 2000, 96-115.

²⁴ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 158.

²⁵ *Uo.*, 158.

forrásokot, mint napjainkban a Statútum.²⁶ A nemzetközi jog forrásai Teghze szerint a szokás, a szerződések, a nemzetközi bíróságok ítéletei, a publicisták iratai, egyes államok ítéletei és azok bíróságainak ítéletei. Ezek közül a szokás, a szerződések és a bírósági ítéletek ún. közvetlen jogforrások, vagyis „egyenesen fakad belőlük a jog”, míg a publicisták írásai, az államok törvényei és bíróságaik ítéletei közvetett jogforrások csupán, hiszen „indirecte teremtenek jogot.”²⁷

Teghze szerint a szokásjog kialakulásának feltétele, hogy ne egy, hanem több állam állandó jelleggel kövesse azt – ami lényegét tekintve megfelel annak, amit ma a szokásjog létrejötté materiális feltételének vallunk. Teghze is felismerte azonban azt, hogy ez még nem elegendő, az is szükséges, hogy ezt a magatartást az államok kötelezőnek tekintsék – ami a mai értelemben vett *opinio iuris sive necessitatis* mint a szokásjog kialakulása pszichológia feltételét jelenti. Teghze helyesen arra is kitér, hogy amennyiben a (mai nevén nem nevezett) pszichológiai elem hiányzik, úgy szokásjogról nem, csupán megszokásról, vagy nemzetközi udvariasságról beszélhetünk, melyeknél a kötelezettség érzése hiányzik. A nemzetközi udvariasság azonban Teghze szerint csupán a „nemzetközi jog által szabadon hagyott területeken érvényesülhet,”²⁸ értve ez alatt, hogy egy állam udvariasság címén nem nyújthat egy másik államnak nemzetközi jogellenes engedményeket. Elképzelhetőnek tartja azonban, hogy udvariassági tények idővel a nemzetközi jog részévé váljanak (mint például a diplomáciai képviselők kiváltságai), miként azt is, hogy jogi szabályok váljanak csupán udvariassággá (mint például a „tengerszertartási szabályok”).

A nemzetközi jog írott forrását jelentik az „államközi megegyezések, különösen államszerződések.” Teghzenél a nemzetközi szerződés „két vagy több államnak felségjogaikra vonatkozó, jogot biztosító, de egyszersmint köteleiséget statuáló, illetve szabályként követendő elvek megállapítására, módosítására vagy megszüntetésére irányuló akaratmegegyezése.”²⁹ A definícióból következik, hogy akkoriban nem volt szükséges feltétel az írásbeliség (amelyet a szerződések jogáról szóló 1969-es bécsi egyezmény megkövetel), az uralkodók szóban is köthettek szerződést, bár „újabbban azonban a nemzetközi szerződések a felek által mindig írásba foglaltatnak.”³⁰ Nem tekinthetők az államok felségjogaira vonatkozóan azok a megállapodások, amelyek ugyan államok között jönnek létre, de „az államok gazdasági tevékenységére, javak szolgáltatására, munkálatok elvégzésére vonatkoznak, tehát

²⁶ Meg kell jegyezzük ugyanakkor, hogy a tankönyv megírásának idején már hatályban volt az Állandó Nemzetközi Bíróság Statútuma (melyet Magyarországon az 1926. évi I. törvénycikk hirdetett ki), melynek 38. cikke lényegében ugyanúgy sorolta fel a nemzetközi jog forrásait, mint napjainkban a hágai Nemzetközi Bíróság Statútuma.

²⁷ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 27.

²⁸ *Uo.*, 14.

²⁹ *Uo.*, 392.

³⁰ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 401.

*oly ténykedések teljesítésére, melyekben az állam, mint kincstár, van érdekelve.*³¹ A szerződések kötelező erővel bírnak (*pacta sunt servanda*), melynek az az alapja, hogy a nemzetközi közösség csupán a szerződési kötelezettségek teljesítése mellett állhat fenn és fejlődhet, s az ebből az érzetből eredő szokásjog adja a nemzetközi szerződések kötelező erejének alapját. Megjegyezzük, ez a megközelítés teljes mértékben összhangban van azzal, hogy Teghze szerint a szokásjog a nemzetközi jog elsődleges forrása.

Teghze háromféle nemzetközi szerződést különböztet meg: amelyek a felek közötti ellentéteket rendezik, s a nemzetközi közösségre nem hatnak ki, harmadik országokat csupán mint az analógia lehetséges alapját érinthetik; amelyek valamely elvet vagy általános szabályt deklarálnak; és amelyek szabályokat létesítenek (jogot teremtő, *law-making* szerződések). Teghze meggyőződése szerint a nemzetközi szerződések csak az államokra vonatkoznak, az általuk követelt magatartás viszont az állami szervek, illetőleg alattvalók cselekvését várja el, melynek elengedhetetlen előfeltétele, hogy „*az állam által kötött szerződések törvénybe is iktattassanak s ekként az alattvalókat is kötelezzék.*”³² Ez egyértelműen a nemzetközi jog és a belső jog közötti viszony dualista leírását jelenti. Teghze külön kitér arra is, hogy amennyiben az államfő megkötí ugyan a nemzetközi szerződést, de az országgyűlés azt nem fogadná el (mely aktust mai szóhasználatunkkal élve megerősítésnek nevezünk), „*az állam ugyan kifelé kötve lenne, bár közjogilag a szerződés megvalósíthatatlan lenne. Ebből azután konfliktus támadna.*”³³ Ez egyben azt is jelenti, hogy a kor szokásának megfelelően a nemzetközi szerződések kötelező hatályának elismeréséhez mindig szükség volt ratifikációra, vagyis az aláírás önmagában soha nem jelenthette akkoriban a kötelező hatály elismerését.

Az 1930-as években még a nemzetközi szerződések érvényességének kötelező eleme volt, hogy a szerződéseket a Nemzetek Szövetsége Titkárságán beiktassák – melynek célja a még a XX. század elején is nagy népszerűségnek örvendő titkos diplomácia visszaszorítása volt. Napjainkban azonban már az ENSZ Titkárságán történő beiktatásnak „csupán” annyi a szankciója, hogy a be nem iktatott szerződésre az ENSZ szervei előtt (beleértve a hágai Nemzetközi Bíróságot is) nem lehet hivatkozni.

Érdekes megjegyezni, hogy Teghze Gyula különbséget tett csatlakozás (*adhésion*) és belépés (*accession*) között. A csatlakozás „*kifejezett kijelentése valamely hatalom részéről annak, hogy két állam közötti megállapodást magára nézve – bizonyos terjedelemben – ő is kötelezőnek ismeri.*”³⁴ Ehhez képest a belépéssel a belépő fél a

³¹ Uo., 393.

³² Uo., 30.

³³ Uo., 399.

³⁴ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 409.

szerződés részesévé is válik – vagyis a csatlakozás leginkább egy egyoldalú kötelezettségvállalást jelenthetett akkoriban. Maga Teghze is megjegyzi azonban, hogy „a megkülönböztetés csatlakozás és belépés közt különben nem elég határozott s így némely író ... különbséget a kettő között nem is tesz.”³⁵

A nemzetközi szerződések megszűnésének két nagyobb csoportja létezett akkoriban: egyrészt a szerződések természetéből folyó körülmények, másrészt pedig a nemzetközi jog sajátos jellegéből folyó körülmények alapján. A nemzetközi szerződés természetéből folyó megszűnési ok lehet a teljesítés, a közös megegyezéssel történő elállás, a határozott idő lejárta, a bontó feltétel bekövetkezése, az állam lemondása, felmondás, illetőleg a szerződés tárgyának vagy alanyának elenyészése. Érdekes, hogy ez utóbbi esetet Teghze Gyula szintén a szerződés természetéből folyó körülménynek tekintette, de olyannak, mely a felek kifejezett akarata ellenére következik be, míg mai ismereteink alapján ezt a kategóriát a nemzetközi jog általános szabályai alapján bekövetkező megszűnésként értékelhetjük. A nemzetközi jog sajátos jellegéből történő megszűnést eredményez a szerződésszegés, a *clausula rebus sic stantibus* mint a *pacta sunt servanda* elve alóli kivétel, valamint a háború az olyan szerződések esetében, melyeket nem háború esetére kötöttek.

Már akkoriban is léteztek semmisségi okok: eszerint „A tárgyalások alkalmával a meghatalmazottaknak akaratkijelentéseik tekintetében szabadoknak, kényszerből, félelemtől és tévedéstől menteseknek kell lenni. Ezen körülmények fennforgása esetén nem lesz a felek részéről az akarat egyezés.”³⁶ Fontos azonban leszögeznünk, hogy a nemzetközi jog akkori állapota szerint, amennyiben a kényszer az állammal szemben érvényesült, a szerződés érvényes volt, érvénytelenséget csupán a meghatalmazottal szembeni kényszer eredményezett.

Teghze szerint a szokásjog a nemzetközi jog fő forrása, olyannyira, hogy a szerződések is abból nyerik kötelező erejüket. „Ennek ellenére a szerződés a szokás ellen is intézkedhet s kötelezővé válva, megszüntetheti a szokást.”³⁷ Napjainkban már egyértelmű, hogy a szokásjog és a nemzetközi szerződések a nemzetközi jog egyenrangú forrásai, és a nemzetközi szerződés csak egészen kivételes esetben (például ha valamennyi állam csatlakozott az adott szerződéshez) képes arra, hogy teljes mértékben lerontsa az adott szokásjogi szabályt – a szerződésben nem részes államokat ugyanis maga a szerződés (az ENSZ Alapokmányától eltekintve) nem köti.

A nemzetközi bíróságok ítéleteinek közvetlen jogforrási jellegét Teghze Gyula azzal indokolta, hogy ezek az ítéletek nem csupán egyes esetekre vonatkoznak, de elvi jelentőségű döntésként jelentkeznek. Maga Teghze is

³⁵ *Uo.*, 409.

³⁶ *Uo.*, 400.

³⁷ *Uo.*, 31.

megjegyzí ugyanakkor, hogy létezik ezzel ellentétes felfogás is, azon az elvi alapon, hogy a bíróság feladata csupán a jog szigorú alkalmazása, de új jogot nem alkothat.³⁸

Közvetett jogforrásnak minősülnek a publicisták tanításai, melyek alapján véve a szokásjogot akarják kifejtteni, azt kívánják megszerezni. Teghze szerint mindazon szabályok, amelyekben a nevesebb publicisták megegyeznek, szokás útján kötelezővé is válnak. Ugyanebbe a kategóriába sorolja Teghze a nemzetközi jog kodifikációjára vonatkozó kísérleteket is, melyek hatása csak a gyakorlatban, különösen a bírói ítéletekben lesz érezhető. Megjegyezzük, hogy az általunk most elemzett tankönyv megjelenésének évében, 1930-ban összehívtak egy kodifikációs konferenciát, ahol három téma szerepelt a napirenden: az állampolgárság és a hontalanság kérdései, az állam nemzetközi felelőssége a területén idegeneknek okozott károk miatt, és a parti tenger kiterjedésének megállapítása. A konferencián azonban csupán az első kérdésben sikerült a résztvevőknek egyezsége jutniuk, ám az így megszövegezett egyezményt végül csak kevés állam ratifikálta. A nemzetközi jog kodifikációja csupán az ENSZ közreműködésével, a második világháborút követően gyorsult fel.

Ugyancsak közvetett jogforrásnak minősülnek az egyes államok törvényei (melyből gyakran szabály vezethető le a nemzetközi közösségre nézve), valamint a nemzeti bíróságok ítéletei (melyek kihathatnak más államok polgáira is, ezáltal nemzetközi jelentőségűvé válva). Melyeket mai ismereteink szerint csupán kivételesen (példának okáért az ún. paralel törvények esetében, amikor két állam formálisan nem köt külön szerződést, hanem saját belső jogukban hoznak létre egy-egy egyező szövegű törvényt).

Mai ismereteink szerint viszont a nemzetközi jog forrásainak tekinthetők az ún. autonóm egyoldalú jogi aktusok, azaz a notifikáció, elismerés, lemondás, tiltakozás és ígélet,³⁹ melyeket Teghze is megemlít, hangsúlyozva azonban, hogy ezek nem tekinthetők a nemzetközi jog forrásainak. Nem szerepelnek viszont Teghzenél sem a *ius cogens*ek (mely terminológia csak később alakult ki), sem pedig az általános jogelvek, jóllehet példának okáért maga Teghze Gyula is említi művében a *pacta sunt servanda* elvét.

³⁸ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 31.

³⁹ Bővebben ld. NAGY Károly, *i.m.*, 52-54. Megjegyezzük, hogy az egyoldalú aktusok vizsgálata jelenleg is szerepel a Nemzetközi Jogi Bizottság napirendjén. Lásd: <http://www.un.org/law/ilc/sessions/56/56sess.htm> (2004. június 10-i letöltés).

Az állam mint a nemzetközi jog alanya

Napjainkban, az 1933-as montevideói egyezmény alapján, államnak egy entitást akkor tekinthetünk, ha meghatározott területtel, lakossággal, kormánnyal, illetőleg azzal a képességgel rendelkezik, hogy más jogalanyokkal kapcsolatba léphessen. Ehhez képest lehet különösen érdekes megvizsgálni, hogy az egyezmény létrejöttét megelőzően 3 évvel hogyan is látta egy magyar nemzetközi jogász professzor az állam ismérveit. Teghze szerint „*állam alatt főhatalommal bíró egyetemes célú területi közönséget értünk*”⁴⁰, amelyből logikusan következik, hogy megítélése szerint az államiságnak három feltétele van: lakosság, terület és főhatalom.

Léteznek ún. egyszerű államok, mely „*belső elrendezését tekintve egynemű, homogén, kebelén belől állami jellegű alakulatokat fel nem mutat; benne csak közigazgatási beosztásokra akadunk.*”⁴¹ Mai ismereteink szerint ezek az ún. unitárius államok.

A Teghze által felállított másik kategória az ún. államkapcsolatok, értve ez alatt „*több államnak jogalapon nyugvó, egységes képződménnyé történt egyesülései*”⁴². Ezen belül is két kategória állítható fel: az államok uralmi (fennhatósági) kapcsolata, melyben a részállamok nem egyenértékűek, illetőleg az államok társasági kapcsolata, melyben az államok egyenlőek. Az államok uralmi kapcsolatára példa az ún. állam-állam (*Staatensstaat*), melyben a főállam ún. hűbéres államok felett fejt ki hatalmát – ez gyakorlatilag a hűbériség nemzetközi jogi jellegű leírását takarja. Ugyanide sorolható a protektorátus, melyen belül azonban különbséget kell tenni „*rendes nemzetközi védnökség*” és „*gyarmati protektorátus között*”. Ez utóbbi ugyanis valamely európai államnak egy civilizálatlan, kellően nem szervezett nép feletti uralmát jelenti, ahol a gyarmati terület az uralmat kifejtő állam integráns részének tekinthető. Teghze ezt úgy fogalmazza meg, hogy „*Ezen protektorátus e szerint belső, azaz közjogi s nem nemzetközi jellegű.*”⁴³ Értelemszerűen ez azt is jelenti, hogy a gyarmati protektorátus esetén (amennyiben az egyéb esetek nem állnak fenn) gyakorlatilag unitárius államról beszélhetünk, hiszen a gyarmati protektorátusnál csak egy jogalany van, nevezetesen a védő állam. Az uralmi kapcsolatok harmadik esete a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya alapján létrehozott nemzetközi gyámság, a mandátum, melyet Teghze nemzetközi megbízás néven említ. Az adott nép fejlődési foka, a terület földrajzi fekvése,

⁴⁰ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 152.

⁴¹ *Uo.*, 161.

⁴² *Uo.*

⁴³ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 168.

gazdasági viszonyai és egyéb körülményei alapján három típusú megbízás létezett, melyekben eltérő volt az egyes népek önállóságának foka.

Az államok társulati kapcsolatának négy fajtája különböztethető meg: a perszónálunió (melyben egyedül az uralkodó személye jelenti az összekötő kapcsot a két egyenrangú állam között), az államszövetség (mely maga nem állam, sőt nem is nemzetközi jogi jogalany), a szövetséges állam (amely „*több államnak egy egységes állammá való ohnemű egyesülése, hogy tulajdonképpeni nemzetközi jogalanyként egyedül ez utóbbi jelentkezik*”⁴⁴), és a reálunió (két vagy több állam intézményes egyesülése egy államfő alatt).

A következő vizsgálandó kérdéskör az állam elismerése. Teghze Gyula álláspontja szerint az elismerés konstitutív aktus, hiszen csak az elismerést követően tekinthető jogalanynak. Megjegyezzük, a nemzetközi jog mai állása szerint az elismerés már nem tekinthető konstitutívnek, hiszen az állam jogalanyiséga teljes, eredeti és objektív jellegű, azonban az el nem ismert állam cselekvőképessége legalábbis korlátozott, hiszen légtüres térben mozogva képtelen jogokat szerezni, kötelezettségeket vállalni, jóllehet formálisan az állam léte ekkor sem kérdőjelezhető meg. Ugyanakkor Teghze Gyula azt is leszögezi, hogy amennyiben az új állam léte befejezett dolog, a régi anyaállam köteles ezt az új államok elismerni. Fellázadt tartományok függetlenségi nyilatkozata még nem keletkeztet automatikusan új államot – ilyenkor három alesetet különböztethetünk meg. Egyfelől, elképzelhető, hogy az állam megadja az elismerést, amely ellen a felkelés irányult. Másfelől, az is elképzelhető, hogy bár formálisan nem adja meg ez az állam az elismerést, de beszünteti a harcot (lényegében egyfajta hallgatóságos elismerésnek tekinthető ez). Harmadrészt pedig, amennyiben az anyaállam folytatja a küzdelmet, bár valószínűsíthető, hogy nem tudja majd a felkelést elfojtani, akkor „*a tények hatalma érvényesül itt elavult állapotokkal szemben*”⁴⁵, azaz a többi állam elismerheti ezt a tartományt államként, mint az történt például a fellázadt dél-amerikai tartományokkal az 1820-as években.

Érdekes megjegyezni, hogy bár ekkoriban már a nemzetközi közösség messze nem kizárólag keresztény államokból állt, Teghze mégis különbséget tett az elismerés terjedelme szerint, részben vallási alapon. Eszerint teljes elismerésben csak a keresztény államok, Japán és Törökország részesíthető. Részleges az elismerés az ázsiai és afrikai nem keresztény államokkal szemben, míg Afrika nomád törzsei csak ún. természetes elismerésben részesülhetnek – tehát olyanban, mely őket emberi mivoltuknál fogva megilleti.

⁴⁴ Uo., 176.

⁴⁵ Uo., 190.

Teghze kitér a kormányelismerés problémájára is, a Tobar-doktrínát fogadva el. Eszerint az új kormány csak akkor ismerhető el, „*ha ez megfelelő módon az egész nép által elfogadtatott.*”⁴⁶

Az államok azonban nem csak keletkezhetnek, de meg is szűnhetnek – felvetve az államutódlás problémáját. Teghze ezt a szerződésekben, állami adósságokban, államvagyonban és az alattvalók állami hovatartozásában történő utódlás esetében vizsgálta. A szerződésekben való utódlásnál Teghze különbséget tesz személyi és dologi szerződések között. A személyi szerződések (ma már gyakorlatilag nem létező kategóriája) az uralkodó személyére, az uralkodóházra, illetőleg a kormányra vonatkoznak, és az uralkodó halálával, a kormány megváltozásával automatikusan megszűnnek. Ehhez képest a dologi szerződések az adott terület vonatkozásában főszabály szerint megszűnnek, de ha speciálisan az adott területre vonatkoznak, akkor hatályukban fennmaradnak. Látható, hogy Teghze Gyula megközelítése messze nem olyan kifinomult, mint amilyen a szerződésekben való utódlásról szóló 1978. évi bécsi egyezmény, mely az államutódlásnak eleve öt főbb esetét különbözteti meg. Ugyanakkor érdekesség, hogy már Teghzenél is megjelennek a mai terminológiával „abszolút eseteknek”, vagy kivételeknek tekintett szerződések, melyek fennmaradása minden körülmények között érvényesül: ilyenek a határszerződések, illetőleg az „államszolgalmakra, utak fenntartására” vonatkozó szerződések, melyek lényegileg megegyeznek a ma ismert kivételekkel.

Az államadósságok tekintetében a korban bevett álláspont szerint ha egy államot egy másik bekebelezett, a bekebelező állam teljes mértékben át kell hogy vállalja a területrészt adósságait (mely gyakorlatilag az állam összes adósságának arányos részét jelenti). Abban az esetben viszont, amennyiben egy államrész elszakad, köteles a terület érdekében létesített adósságot éppúgy átvállalni, mint az állam adósságának arányos részét, mely alapulhat a terület nagyságán, a lakosság számán, vagy a területrészt által fizetett adók nagyságán. Látható, hogy Teghzenél nincs szó az ún. tiszta lap elvéről, melynek értelmében (az 1983. évi bécsi egyezmény rendelkezései szerint) gyakorlatilag egyáltalán nem volt köteles az újonnan létrejövő állam az elődállam adósságait átvállalni.

Az államvagyon esetében bekebelezésnél az adott területen fekvő államvagyon az új állam birtokába kerül, szétbomlás esetében pedig minden új állam a régi állam vagyona területén fekvő részének birtokába jut.

Az állampolgárság tekintetében a területek átcsatolásánál Teghze szerint a lakóhelyet kell figyelembe venni, vagyis amennyiben a lakóhelyet nem csatolják át, úgy az átcsatolt területen tartózkodó személy állampolgársága sem változik

⁴⁶ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 192.

meg. Teghze ugyanakkor azt is megemlíti, hogy léteznek ezzel ellentétes elméletek is (pl. az adott területen tartózkodó állampolgárok, illetőleg az adott területen született állampolgárok állampolgárságát változtatja csak meg az átcsatolás), azonban példaként hozza a trianoni békeszerződést is, mely a fenti módon rendelkezett, kiegészülve a nemzetközi jogi opció eszközével: eszerint az átcsatolt területen élők egy éven belül igényelheték, hogy ők az elődállam állampolgárságával rendelkezzenek továbbra is, és ezen igényléstől számított tizenkét hónapon belül kötelesek voltak az elődállam megmaradt területére költözni.

Érdekes kérdés volt már akkoriban is, hogy mi tartozik az állam területéhez. Nyilvánvalóan ide tartozott (és tartozik ma is) az állam határai által körülzárt szárazföldi földterület. Ugyancsak hozzátartozik ehhez a terület feletti levegőréteg, Teghze azonban nem foglal állást a tekintetben, hogy ez milyen magasságig terjed, pusztán megállapítja, hogy milyen elméletek vonatkozhatnak erre: egyesek szerint csak olyan magasságig terjed ki az állam fennhatósága, ameddig az épületek terjedhetnek, mások szerint ez korlátlan magasságig kiterjed, megint mások szerint viszont egyáltalán nem tartozik a légitér az állam területéhez, az államnak csupán a biztonságához szükséges jogai vannak e területen. Sőt, Teghze arra is kitér, hogy egyesek az ágyúlövés-szabályt kívánják kiterjeszteni a légitérre, azaz az állam szuverenitása felfelé addig terjed, amíg „*a szárazföldi vagy vízi területen levő védelmi eszközök hatása ér.*”⁴⁷ Az államnak azonban lehet vízi területe is, értve ez alatt a folyókat (megjegyezve, hogy a több államon átfolyó folyók nemzetközi folyónak minősülnek), a csatornákat (kitérve arra, hogy léteznek ún. nemzetközi csatornák is), belföldi tavakat és belföldi tengereket, és a parti tengert. A parti tenger az állam bizonyos érdekeinek védelmére irányul: egyrészt védi a parti állam biztonságát (ezen alapul az ún. ágyúlövés-szabály, azaz a parti tenger addig terjed, ameddig az állam a parton felállított ágyúval képes ellőni), másrészt segíti az állampolgárok gazdasági boldogulását (pl. halászati jogokkal, vagy a parti hajózás, a cabotage kizárólagosságával), harmadrészt pedig a hajózó államok érdekeit is biztosítja (pl. világítótornyok létesítése).

Látható tehát, hogy az államterület meghatározása alapján véve hasonlított a ma ismert fogalmainkhoz, jelentős eltérés csupán a technika fejlődésének köszönhetően a légitér szabályozásában figyelhető meg, illetőleg megjelentek az államterület tartozékai: a csatlakozó övezet, kontinentális talapzat, kizárólagos gazdasági övezet.

A következő vizsgálandó kérdés az államterület megváltozása. Teghze háromféle eredeti szerzősmódot különböztet meg: a foglalást („*Allambatalom alá*

⁴⁷ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 212.

vetését jelenti ez oly területnek, mely eddigelé állami uralom alatt nem állott.”⁴⁸), a csekély nemzetközi jogi relevanciával bíró növedéket vagy accessiot, és végül a hódítást vagy debellatit, amely az ellenség teljes megsemmisítése esetén következik be. Származékos szerzési módnak minősül a *cessio*, azaz a szerződéses úton történő területváltozás, mely lehet békés és háborús jellegű. Érdekesség, hogy (jóllehet Grotius dolgozta ki) Teghze nem említi az *avulsiot* (azaz a határfolyó medrének változása által bekövetkező területváltozást – melyet az különböztet meg a növedéktől, hogy itt az állam területének növekedése egy másik állam rovására történik) mint területszerzési módot, de ugyancsak hiányzik a felsorolásból az *adiudicatio* (bírói úton történő területváltozás) és az annexió (az erőszakkal történő területváltozás, melyet talán a *cessio*-ba ért bele Teghze, legalábbis erre utalhat a háborús jellegű *cessio* kifejezés). További sajátosság, hogy a *debellatio* Teghzenél eredeti szerzésmódnak minősül, ráadásul jogszerű is, szemben a nemzetközi jog mai állásával, mely alapvetően a származékos szerzésmódok közé sorolja, de ettől függetlenül is jogellenesnek tekinti, minthogy beleütközik az erőszak tilalmába mint *ius cogens*-be.

Az állam azonban nem rendelkezhet korlátlanul a területével, léteznek ugyanis esetek, melyek a „területfenségiséget” korlátozzák: ide tartozik egyes területek feletti jogok részleges átengedése (zálog, bérlet), az államszolgálat (a terhelt állam területére vonatkozóan nemtevésre, illetőleg tűrésre köteles gazdasági vagy katonai okokból), és a nemzeti kisebbségek és felekezetek jogi védelme. Ez utóbbi esetet Teghze azzal magyarázza, hogy ilyenkor a védő állam a másik állam fennhatósága alatt álló védettek érdekében közbenjárhat. Mára már a kisebbségek védelme az emberi jogok keretébe tartozik, azonban az emberi jogok védelme önállóan csupán a második világháborút követően jelent meg a nemzetközi jogban.

Nemzetközi viták békés és fegyveres elintézése

Teghze Gyula könyvének második (összesen mintegy 167 oldalt kitevő) része a „Nemzetközi ellentétek kiegyenlítése, összeütközések megelőzése, azok eldöntése” címet viseli. Teghze Gyula megítélése szerint alapvetően háromféle vita lehetséges: jogi, politikai és ún. tényállások mibenlétére vonatkozó, amikor is a vita valamely ténykérdésre vonatkozik. A vita azonban csak akkor tekinthető nemzetközi jellegűnek, ha szuverén államok között áll fenn. A vita elintézésével kapcsolatosan megállapíthatjuk, hogy ez kétféleképpen történhet, békés úton vagy kényszer segítségével. A kor nemzetközi jogi berendezkedése alapján teljes

⁴⁸ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 223.

mértékben elfogadható Toghze Gyula azon megállapítása, miszerint „*Morális kötelessége az államoknak, hogy ez utóbbi eljárásból ne folyamodjanak, míg a békés elintézési módot meg nem kísérelték.*”⁴⁹ Ez a mondat is igazolja, hogy ekkoriban még nem volt szó az erőszak tilalmának olyan általános jellegű kimondásáról, mint amit napjainkban az ENSZ Alapokmánya is tartalmaz.

A vita békés elintézése alapvetően hatféleképpen történhet: tárgyalással, harmadik állam „közbenjárásával”, nemzetközi vizsgálóbizottságok, állandó nemzetközi bizottságok, nemzetközi választott bíróság és nemzetközi állandó bíróság eljárása segítségével. A tárgyalás még a XIX. század végén is csak kivételes vitarendezési eszköz volt, azt csupán a hágai békekonferenciák (1899-ben és 1907-ben) intézményesítették. A „közbenjárás” alatt Toghze a jószolgálatot és a közvetítést érti (használva is e fogalmakat), megjegyezve, hogy „*csak mennyiségi eltérés van a kettő között, mi a közvetítés nagyobb nyomatékosságában és hathatósabb fellépésében nyer kifejezést.*”⁵⁰ A nemzetközi vizsgálóbizottságokkal kapcsolatosan meg kell jegyeznünk, hogy tagjait eltérő megállapodás hiányában az Állandó Választott Bíróság névjegyzékéből lehetett választani. Az állandó nemzetközi bizottságok felállítását William Jennings Bryan, az Egyesült Államok államtitkára indítványozta 1913-ban, és az elemzett könyv írásakor, 1930-ban is mindössze 16 ilyen bizottság létesült. A nemzetközi választott bírósággal kapcsolatban Toghze is megjegyzi, hogy ez az államok közti konfliktusok elintézésének egyik legrégebben alkalmazott módja, melyet igazán gyakorivá ugyancsak a hágai békekonferenciák tettek, létrehozva az Állandó Választott Bíróságot. Az utolsó békés vitarendezési mód pedig az Állandó Nemzetközi Bíróság intézménye, melyet érdekes módon Toghze Gyula rendkívül röviden, mindössze két oldalon⁵¹ mutat be.

A viták erőszakos úton történő elintézési módjai Toghze szerint az alábbiak: megtorlás, represszália, hajózás, békés tengerzár, háború. A megtorlás (retorsio) a másik állam „alakilag törvényes intézkedése”⁵², melynek gyökerei a magánjogi talio (szemet szemért, fogat fogért) elvbe nyúlnak vissza. Ehhez képest a represszália „*jogsértő állami cselekvésnek szintén jogsértő cselekvéssel, jogsértésként jelentkező kényszereszközzel való viszonzása.*”⁵³ Hajózár (embargo) „*alatt valamely állam azon intézkedését értjük, melynél fogva az a sértő államhoz tartozó hajóknak saját, tehát a tartózkodási állam kikötőiből való távozását, esetleg erőszakkal is megátolja.*”⁵⁴ A békés tengerzár (blokád) „*valamely állam kikötőinek és partjainak a*

⁴⁹ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 539.

⁵⁰ *Uo.*, 541.

⁵¹ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 1930, 558-559.

⁵² *Uo.*, 560.

⁵³ *Uo.*, 561.

⁵⁴ *Uo.*, 564.

*sértett fél által a forgalomtól való elzárását jelenti*⁵⁵. Napjainkra az embargó és a blokád elveszítették kiemelkedő jelentőségüket, alkalmazásuk (amennyiben nem ütközik bele az erőszak tilalmának ius cogensébe) a represszália (ellenintézkedés) körébe sorolható be⁵⁶.

Teghze maga is említi, hogy a háború mint vitarendezési mód csupán ultima ratio jelleggel alkalmazható, éppen ezért négy eszközt is felsorol a háború megakadályozására: a fegyverkezés csökkentését, a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának rendelkezéseit, a locarno-i egyezményeket és a ma Kellogg-Briand paktumként ismert Kellogg-egyezményt. Teghze helyesen ismerte fel ezen dokumentumok nemzetközi jogi jelentőségét, azonban az ezekben foglalt „kikapuknak” (például a felmondás megengedésének, vagy a szankció hiányának) köszönhetően a háború (illetőleg az erőszak) tilalma csupán a második világháborút követően tudott a nemzetközi jog egyik ius cogensévé válni. Teghze alaposan körüljárja a háborúra vonatkozó nemzetközi jogi szabályokat⁵⁷, melyek alapos bemutatásától leginkább azért tekintünk el, mert alapvetően Teghze az 1899-es és 1907-es hágai békekonferenciák anyagára támaszkodik, melyek a mai hadijog alapjait fektették le. Az eltérések közül azt hangsúlyozzuk, hogy 1930-ban még nem volt minden háború tilos, hiszen a Nemzetek Szövetsége is csupán korlátozta a háborúindítás jogát, de azt nem zárta ki teljesen. Teghze még vallotta, hogy a háborút hadüzenetnek kell megelőznie, hiszen az 1907-es III. hágai egyezmény is kimondta: *„A szerződő hatalmak elismerik, hogy közöttük az ellenségeskedésnek nem szabad megkezdődnie előzetes és minden kétséget kizáró értesítés nélkül...”*⁵⁸ Ezt a megközelítést aztán alapjaiban tette semmissé a második világháború.

Összegzés

Áttekintve Teghze Gyula tankönyvét, láthatjuk, hogy 1930-ban a nemzetközi jog már sok tekintetben hasonlított a mai szabályozáshoz, voltak azonban alapvető eltérések: példának okáért az erőszak tilalma vagy éppen az emberi jogok megítélésében. Teghze Gyula, az első debreceni nemzetközi jogász professzor művének erénye, hogy nem csupán az adott jogintézmény fejlődéstörténetét és a nemzetközi jogirodalmat kísérelte meg minden

⁵⁵ *Uo.*, 566.

⁵⁶ Megjegyezzük, hogy napjainkban az embargo jelentése is változott, jelenleg sokkal inkább az ENSZ Alapokmány 42. cikkében felsorolt nem katonai rendszabályokra alkalmazzák, semmint a hajózásra.

⁵⁷ Könyvében az 581-703. oldal foglalkozik kifejezetten a háború jogával.

⁵⁸ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, 593.

alkalommal bemutatni, de, ahol a kiváló külföldi jogtudósokkal nem értett egyet, indokolta saját eltérő álláspontját is. Zárszóként Teghze Gyula tankönyvének előszavát idézzük: „...eredménynek tartanám, ha e munkámmal a nemzetközi jog ismeretének bővítésére s egyúttal a nemzetközi jog iránti érdeklődés felkeltésére hazánkban én is némileg hozzájárultam volna.” Bízvást állíthatjuk, hogy könyve mindkét igény kielégítésére képes.